

94
M. G. H.

Undersökning,

Om

Nyland och Tavastehus Län,

I anseende til dess,

Låge, Vidd, Climat, Våhr-Floder, Sjöar och Vatu
leder, Naturs förmåner och brister, Nåringar,
folkrikhet, Politie och Cameral Försatningar.

Tredje Delen.

Med

Philosophiske Facultetens Bifall,

Under

Chemie Professoren, Plantage-Directeuren i Finland, Riddaren af Kgl.
Wasa Orden, Ledamoten af Kongl. Svenska Vetenskaps-Academien
Kejserlige Oeconomiske Societeten i Pötersburg, Lärdoms-Societe-
terne i Upsala, Lund, Götheborg m. m.

Herr Pebr Adrian Gadds

Inseende,

Utgifven och Försvarad

För Lagerkrantsen

Af

Carl Bergman

Nylenninge, Kongl. Stip.

I Åbo Acad. Öfre Lärosal förr mid. den 22 Junii 1789.

Tryckt i FRENCKELLSKA Boktryckeriet.

Kongl. Maj:ts Tro-Man

Lagman och Justitie Borgmästare i Stapelstaden Åbo,
samt Ledamot i Kongl. Maj:ts Högsta Domstol,
Högädle och VidtLagfarne

Herr CARL ULNER,

Min Högtråde K. Morbror,

Om tankan af de ögnablick,
Då uppå snillets första bana
Den röst ner til ert öra gick,
Som mächtig var er själ at dana
Til ädla tänkesätt, och dygd,
Som GUSTAFS nåd och bifall vunnit,
Och gjort er älskad i den bygd,
Som utaf nit för GUSTAF brunnit;
Om minnet blott af dessa dagar,
Och lärda etiquettens lagar,
Hos eder ännu öfrig är,
Jag af det hopp mig smickrad finner
At åt det offer jag er bår,
Som tacksambetens känsla när,
Och utaf vördnads lågor brinner,
Den blick, er ynnest ock förår,
Som nu Minervas Son begår
Af den, hvars-bröst bar bunnit lära,
At lifvets vållust, lifvets väl,
Och menskans höghet och des åra,
Blott fins i dygd och odlad själ.

Min Högtråde K. Morbrors

ödmjukaste tjänare
CARL BERGMAN.

Regements-Skrifvaren

Vid

Kongl. Åbo Låns Regemente

Ådel och Högaktad

Herr ADAM ULNER,

Min Högårade K. Morbror,

At offentligent förklara den oinskränkta vördnad och tackfälsamhet, hvartil min K. Morbrors emot mig alltid beviste godhet gjordt mig högst förbunden; dertil gifves mig nu et högst angenämt tilfälle, då detta mit andra Academiſka lårdoms-prof utgifves. Eder ömhet och godhet har för mig varit beftändig; högstbilligt tilågnas altſå deſſa blan min Högårade K. Morbror, jämte tilönskan af beftändig fällhet, ſåſom et ringa vedermåle af den högaktning och vördnad, hvarmed jag framhärdar intil mit ytterſta,

Min Högårade K. Morbrors

Ödmjukaste tjjenare
CARL BERGMAN.

Viro Plurimum Reverendo atque Præclarissimo

D:no Mag. CAROLO BERGMAN,

Ad Leg. Pedest. Aboëns. Conc. Ext. nec non Sacellano
Cœtus Divini, qui in Ingo floret meritissimo,

Parenti Optimo,

*T*anta fuerunt, Tua erga me benevolentiae caritatisque
Specimina, ut satis admirari non possim curæ paternæ ma-
gnitudinem, quam salutis meæ gessisti. Quod enim vivam,
quod in virtutis & eruditionis stadio progredi mihi liceat,
post Deum O. M. Tibi Parens Indulgentissime, accepta
refero omnia. Accipias itaque rogo, has pagellas benevo-
le, quas Tibi supplex offero. Mearum semper partium erit,
■b imo pectore, calidissima, fundere suspiria, velit Sum-
mum Numen ita Tibi adesse, ut perenni salute ac incolumi-
tate floreas longa annorum serie victurus. Ad cineres us-
que permansurus

Optimi Parentis

Filius obedientissimus
CAROLUS BERGMAN,

§. 14.

Bergsnåringen i detta Landshöfdingedömr.

I Finland finnes ingen Landsort, där redan ifrån äldre tider tillbaka så många Iernbruk blifvit anlagde, samt hvarest anledningar til grufvor så mycket sig yppat, som i *Nyland*, åfven som ock til en del, uti *Tavaftland* spridde malmfält och fördelaktige kalk, skiffer och tålgstens brått finnes (a). *Nyland* anses derföre med skål för den säkraste och förnämsta ort af *Ertzgeburge* uti Stor-Furstendömet Finland; men af tillfällige orsaker och händelser, är denna Landsorts *oryctographie*, dock ännu minst utredd och updagad. Herr Baron, Bergsrådet och Landshöfdingen *D. Tilas*, hade intet rådrum eller tid under des fin-

H

ska

(a) Inledning til Tavaftlands mineral Historia. Den senare delen §. 6. tryckt i Åbo 1729 utgifven af Herr *Abrh. Lilius* under Herr Profes. och Riddaren *P. A. Gadds* inteende.

ska Bergsrefor, at se eller granska beskaffenheten af Nyland; min Herr Præses har icke eller varit så lycklig, at han fådt i behörigt sammanhang anställa underfökningar, om hvarje Sockns särskilte hållearter, och deras samt Landtmöns omväxlingar med hvarandra, ån mindre ågt tillfälle, at med behörig upmärksamhet följa de många slags malmgångar på spåren, hvilka i detta land på flere ställen träffas. At dock tiena dem, som hafva lust, håg, och åga förmögenhet, at idka och upbringa Bergsnåringen i detta Lands-Höfdingedöme, skal jag til något ljus om anledninggar dårtill, här i korthet anföra något, om de fällsyntare, stenarter, mineralier och malmer, hvilka min Herr Præses, ifrån denna Landsort, nu i des talrika och här i landet fällsynte mineral samling åger. Så må här anmärckas först af fällsyntare och de måst förmånliga

Stenarter,

Takskiffer brättet i *Calvola* Sockn, och annorstådes i Tavastland.

Tålgstens brättet i *Tammelå* Sockn; *Ollaris* Gryctstens arterne vid *Orijerjvi* Koppar grufva i *Kisko* Sockn.

Bergkalks brätten uti *Tavastland* (b) samt i lynner-

het uti *Lojo*, *Kisko*, *Caris* *Lojo* samt *Caris* Socknar uti Nyland.

Gips anledningen i *Orijarvi* grufva, hvarest kalken, emellan några små *Lameller* af *Pyrites* kjesen, blifvit saturerad af victril syra.

Hvita, små runda *Zeolit* *crystaller*, jemte *Zeolit* *skorpa*

(b) Senare delen af Inledningen til Tavastlands Mineral Hist. §. 5.

pa, hvarmed kopparkjelen
uti Kårrgrufvan vid *orijärvi*
ibland träffas vara öfver
dragen.

Fluor, *Fluspat*, äfven ta-
gen ifrån samma ställe: men
ännu ganska rar.

Asbestarter ifrån den sto-
ra Berg kalksgången uti *Caris*
Sokn vid *Svartå Iårnbruk* i
Nyland.

Marmor brått af grön språk-
lig marmor, med hvit och
ljus *fond* eller botten; myc-
ket vakrare och af större
lyster, än *Svenska källmårds*
marmoren; finnes på före-
nämde ställe.

Mineralier.

Pyrites sulphuris, *Svafvel-*
kies, af hvilken både *Svaf-*
vel, grön jern *vittril*, som
ock den röda färgen, hvil-
ken til bygnaders färgning
plår nyttjas, kan beredas;
af denne finnes i synnerhet
til ymnighet vid *Tilas vuori*
i *Tavastland*, som ock
vid *Lappila by*, och vid *o-*
rijervi grufva samt flerstå-
des i *Nyland*.

Pyrites ferri vitriolatus
Fatiscens; *Atramentstein* fins
vid *Tilas vuori*; kan nyttjas til
grön jern *vittrils* affiudning.

Pyrites Cupri vitriolo Cya-
neo obductus; *Koppar kies*,
öfver dragen med blå *Kop-*
par vittril; träffas ibland u-
ti *kårrgrufvan* vid *Orijärvi*
koppar värk.

Vitriolum, ferreum & Cu-
preum, Salt-Sburger vittril;
blågrön til färgen, fins på
samma ställe.

Vitriolum, Zinco ferre-
um; *Jårn blandad Zink vi-*
tril; kan fås af *Zink blån-*
det, hvilket såsom en gång-
sten följer kopparmalmen
i *Kisko Sokn*, allenast ige-
nom tilblandning af *Svafvel*
kies, den göres rikare på
vittril Syra, hvilket af *Herr*
Præses år försökt.

Half metallers malmer.

Zincum califorme, ferro
sulphurato mixtum, Zink-
blände; både af den grofva
som ock finfjälliga arten,
finnes så vid *orijärvi* gruf-

va som annorstädes i *Kisko Soken af Nyland.*

Pyrites arsenicalis Ferro Sulphurato mixtus, arsenik kies med järn blanning; af denna fins i synnerhet uti *Aijala* silfver malmgången, som ock vid *Lappila* i *Kisko Soken*, samt äfven i *CrySTALLISK* form på flere ställen, så i *Tavastland* som i *Nyland*; de hålla ofta 40 Procent Arsenik.

Cobaltum ferro sulphurato mineralisatum, Jern blandad *Cobolt malm*; träffas både slaggtåt, som ock grofkörnig, vid *Aijala* Silfvermalms brätt, där ock *glants Cobolt*, sådan som den vid *Tunaberg* förekommer, äfven finnes.

Mangonesium, *Brunsten*; af denna half metal, fins upå denna orten, vissa slags kalkspater ibland vara smittade och hvilka brände i eld, alltid svartna; at ej förtiga det en hop *Blyartzer Plumbagines* äfven ofta visa spår af *Brunsten*.

Hel metallers malmer,

Argentum ferro sulphurato mineralisatum, *Silfver* haltig kies. Uti mellan grufvan vid *örjårvi* kopparvärk, träffas denne ej sällan: men i spridde gångar; Ifrån *Tilas vuori* uti *Tammela Soken* har man ock fådt prof derpå.

Argentum ferro & arsenico sulphurato mineralisatum, Silfverhaltig *Weisertz*, är något sällsynt: men är funnen i Silfvermalms skärpningen vid *Aijala*, samt åtföljes den allmänna af en blyhaltig grön skörllspat derstädes. Vid *Erlandsböle* i *Perno Soken* har år 1781 Herr *Conducteuren Burman* ock uplått en dylik arsenik blandad Silfver malm.

Argentum plumbo sulphurato mixtum; *Silfver*haltig *blyglants*, små fjällig och små tårnig; träffas den, litet stycke öfver om *Ajala* by i *Kisko Soken*; håller Säf-rad, 16 Procent bly och 3 lod Silfver på Centneren. I *Helsinge Soken* och på *De-ger-*

gerbys ägor är en dylik Silfvermalms gång för några år sedan upfunnen af Herr Bergmästaren B. B. Quist, hvarest gången än är vidsträktare och mäktigare än uti *aijala*.

Plumbum Sulphuratum, Testulis majoribus; Bly malms, i Blyglants; förutan det at häraf finnes på alla de ställen, som om Silfverhaltige Blyglantser anfördt blifvit, så träffas deraf dock allmenligt, i en skärpning up i åkeren som vetter emot Sjön, vid *aijala* by.

Plumbum sulphuratum ferro mixtum, Fernbaltig blyglants träffas en och annan gång vid *Tilas vuori*, samt uti *Dreylichs* skärpning, vid *Ilijärvi* $\frac{1}{8}$ mil ifrån *orijärvi* Koppervärk.

Plumbum, argento, Zinco calciformi & ferro sulphurato coadunatum; denne fin-tårnige, litet med Silfver och Zinkblände upblandade, jernbaltige blymalm, har blifvit tagen ur et kalkbrott emot Sjön, *airanpeldo* kallat,

nedan för *Härmåla* by, up på *Stor Lojo Ödn*.

Cuprum calciforme, viride & Ceruleum; Koppar i kalkform. Berggrönt och Bergblått, finnes ibland utvitrad på de rikare kopparmalmer uti *kärrgrufve* skärpningen vid *Orijärvi*.

Minera cupri Pyritacea, flavo viridescens. Gulgrön koppar malm, denne är den allmenne vid *Orijärvi* grufva.

Pyrites Cupri, Flavus, solidus textura Calybea. Är ifrån *Kytejerfvi*, i *LoppisSokn*.

Pyrites Cupri viridi flavus fracturis subvitreis, fissuris Planis nitidis; ifrån *Tilas vuori*.

Pyrites cupri, aureo flavus, squamis angulatis, floribus amethystinis diversis. fås uti *Tilas vuori*.

Cuprum Lazureum, fracturis recentibus calybeis, antiquioribus violaceis. Koppar Lazur. Här af finnes prof ibland vid *kärrgrufvan* uti

Orijärsvi; mera fällynt är den vid *Tilas vuori*.

Pyrites cupri, viridi flavus, fracturis inequalibus, comite pyrite pallido, excesso. Ifrån *Nurmijärsvi* Sökn.

Cuprum, ferro & arsenico sulphurato mineralisatum, koppar Weisertz, träffas vid *Aijala*.

Minera ferri calciformis Ochracea, friabilis. Iärnmyrmalm, här af finnes nog tillgång på flere ställen i *Tavastland*.

Minera ferri calciformis granatifera. Iärnhaltigt *Granatberg*, som med förmon kunde nyttjas på Iärnmasugnar; finnes allmänna vid *Colkomäki* jernmalms skärpning.

Minera ferri atra sulphure saturata; Svart Iärnmalm; drages af magneten, och rifven gifver ett svart pulfver. Fins vid *Silbôle* uti *Helsing* Sökn; uti *Colkomäki* i *Kisko* Sökn; *åjamo* i *Lojo* Sökn, och vid *Tavastby* i *Helsing* Sökn, för några år sedan belagd med

arbete; alla desse fingrynge *torstens jernmalmer* hålla 50 Procent Iern och derutöfver.

Minera ferri sulphurata cinereo micacea; Ljusgrå småfjällig jærnmalm; prof på en sådan rik Iærnmalm, finnes af Herr Öfversten *Frefse* updagad vid *Standvik* i *Helsingfors* Skären; här har ock någon skärpning skedd på Iærnmalm, hvilken för mel-lankommande hinder dock ej blifvit fullfölgd. Vid *Tavastby* jærngrufva, brytes ock ibland denne slags jærnmalm, som och vid *Fastarby* i *Tenala* Sökn, ehuru den rätta gången där af ännu icke är påfunnen.

Minera ferri, sulphure & Arsenico mineralisata, granulis majoribus. Grofgrymig och kallbräkt jærnmalm; träffas vid *Curkela* i *Kisko* Sökn, likaledes vid *vuols* i *Lojo* Sökn som ock vid *munknäs* i *Helsing* Sökn; desse malmer, ehuru, dels skörl, dels hornbergs blandade, hålla dock ifrån 37 til 43 Procent jærn.

Gruf-

Grufvor

1:mo *Degerby Silfvergrufva*, hvilken nu drifves med et interessentskap af Herr Directeuren och Bergmästaren *B. B. Qvist* uti *Helsinge* Sokn och *Nyland*.

2:o *Tilas Vuori* koppar Grufva i *Tammela* Sokn och *Tavastrand*. Början med dess upbrytning har skedd 1738, och består nu af 4:ra Skärpningar. 1:o *Sundels Skärpning*, sånkt i Berget til 7 famnars djup; malm gången förer lefverfärgad kopparkies, som har donlägigt strykande ifrån S. V. til N. O. med 10 a 12 graders stupning ifrån lodlinien. I liggende vägg träffas ofta grön feltspat, som ock ibland rätt vakra feltspats Crystaller. 2:o *Skärpningen*, här träffas koppar malmen ganska vacker: men spridd i en Quartz gång hvilken stryker ifrån V. til O. Quartz och Feltspat förädla Järnmalmen, och den grå graniten för-

trycker den. 3:o *Skärpningen*, är endast drifven til $3\frac{1}{2}$ famns djup. Tät groftärnig eller drusig Svafvel och arsenik kies följer här mycket koppar malmen. 4:o *Skärpningen*; på solan i grufbotn förer gången god och därt kopparmalm. Förutan detta fins i denna Sokn på 9 farskilte ställen spår af spridd kopparmalm (d).

3:o *Orijärvi* koppar Grufva, uptagen år 1760; denne år hårtills måst upbruten och gifver mycken anledning på tilräkligt malmfång. Arbetet har blifvit drifvit i 4 ra Skärpningar. 1:o *Älsta Skärpningen*, eller *Storgrutvan*, som den nu kallas, den var 1781 sånkt til $16\frac{2}{3}$ famns djup; längden ifrån korgsten til Stossen, 13 famnar, och til den östra 3 famnar; öster om korgsten 5 famnar bred, i väster 3 famnar. Vid södra väggen ifrån öster til väster träffas den bästa kopparmalm. 2:o

Mel-

(d) Senare delen af inledningen til *Tavastrands Mineral Hist.* pag. 29.

Mellangrufvan, upbruten til 10 famnars både djup och längd; Ifrån korgstån til O, där man drifvit för ort, har den rikaste malmen vist sig; I en hvit, rödakug och äfven mörkblå Quartz, träffas här allmännaft, en vacker, ehuru något spridd kopparmalm, och hvilken i den blå Quartzen måst står samlad. Ifrån storgrufvan var då 13 famnar drifvit för ort til V. åt denne mellan grufva, at derigenom efter hand bereda en *stollgång* emellan bägge desse grufor. 3:0 *Skärpningen*, är en försöknings skärpning 3 a 4 famnar från den nytsnåmade; är drifven blott til $3\frac{1}{2}$ famns djup; har hyft koppar maln först i en Quartzgång, och sedan i en hornbergs art: men har blifvit förtrykt af öfverliggande Bergshögd, hvilket gifvit anledning at igenöka gången, igenom en 4:de *Skärpning* 5 a 6 famnar nedanföre, som nu kallas *Kärr* eller *Nygrufvan*, hvarest den ock blifvit igenfunnen, samt är här sankt

på 7 famnars djup och til 6 famnars bredd; här fins kopparmalmen måst helskåfta, och rikast vid detta Kopparvärk.

4:0 *Tavastby Iärngrufva* i Helsinge Soken, är endast några år bruten; lemna ganska godt hopp om mycken tilgång på malm.

5:0 *Åjamo Iärngrufva* i Lojo Soken; härifrån har i äldre tider, god järnmalm, som hållit 53 a 55 Procent, blifvit upbruten, til *Svartå* jernbruks masugn; men sedan har grufbrytningen blifvit inståld, af farhåga, at ifrån den nära intil belägne *Lojo* Sjön, den torde blifva vattusjuk: men hvartil dock, efterden besiktning min Herr Präses 1782 deröfver anstålt, intet tyckes vara säker eller pålitelig anledning; skulle framdeles dock spår dertil röga sig, finnes det et litet stycke i O. ifrån *Åjamo* gård, endast 300 alnar, ifrån förre gamla Skärpningen, dock äfven prof och känning af denne Iärnmalms gång.

6:o *Sillbóle Iärngrufva*; år 1744 år denna grufva öpnad med arbete, af Herr Bergmästaren *Magnus Linders*; malmen år ganska rik och god artad. Ifrån dets första brytande til ock med 1762 har malmfångsten deraf räknadt 28 Lisp. på Skeppundet, varit 47,766 Skeppund Iärnmalm. Förutan någre små föröknings skärpningar, har malmbrytningen här hufvudsakeligen skedd med 2:ne länknings, 1:o *Stor-Grufvan* eller Bergmästare skärpningen; denne år bruten något oval, til 10 famnars längd och 13 famnars djup, med en Pelare til understöd för gruftaket. Mitt på denna grufva, declinerar eller stupar malmgången under östra väggen; hvarest den ock aftagit samt blifvit förminskad til 2:ne alnars vidd; at här åter kunna få igen den större malmgången, dertil tyks den största *apparencen* vara, at man antingen, ifrån Botn, går för ort til *Norden* eller ock at malmbrytningen drif-

ves på djup, så länge af nålt tilgränslände Sjö, intet år at befara, det grufvan blifver vatufjok; at ej förtiga det i Östra floslen af denna Grufva, åfven år anledning til malmfång. 2 o *Stubb-Grufvan*; denne ligger par famnar lågre ner än den förenämde. Arbetet år här drifvit måst på länkning vid *Nord öfra Stossen*, så at den där år 9 famnar djup; Bredden på Sohlan $2\frac{2}{3}$ famn, och längden $5\frac{2}{3}$ famn; I. S. V. aftager malmgången något i bredden. *Kalkspaten* förädlar järnmalmen altid här i *Sillbóle*; men af *Feltspat* och *Skörl* förtryckes och uttvingas den.

7:o Vid *Kolkomåki* och *Kurkela* Iärngrufvor, har malm knapt et fult år, ånnu blifvit upbruten, och det med en skärpning i hvardera grufvan; för par år sedan fördes härifrån til masugn vid *Fredriksfors Iernbruk* i Björneborgs Län, något öfver 1000:de Skepp. Iernmalm.

8:vo *Munknäs lärngruva*, är belägen på *munknäs* Rusthålds ågor i *Helsing* Sokn. Malmgången har här dels stry ifrån N. V. til S. O. var bruten 1785 upp i dagen til 15 famnars längd, 5 alnar bred och til 8 alnars djup. I gångens Norra vågg sitter ännu mycken malm, där järnmalmen är dels fingnistrig och af mörkblå färg, än ock grofkorinig, med mörkgrå färg, samt in- sprängd af Skörl, hvaraf i nytt brått, den faller skyg- gande. Håller 40 a 43 Pro- cent lårn.

Större och mindre försök- nings skårpningar på malmer.

Ibland desse må anmärkas:

1:o En järnmalms skår- ning vid *Cajala* och *Lill- Orijärvi* uti *Kisko* Sokn.

2:o Vid *Heinutsuo*, och *Skogböle* i *Kisko* Sokn, har ock skedt skårpningar efter järn.

3:o Äfven på järn, vid *Vuols* i *Lojo* Sokn.

4:o Likaledes vid *Fastar- by* i *Tenala* Sokn.

5:o En järnmalms skårp- ning, på *Degerö* Säteris å- gor och vid torpet *Stånd- vik*. Malmgången råtra stry, är ifrån V. til O. ehuru den malm som här blifvit bru- ten, är sprängd ifrån N. til S. längs efter en låsna eller klyft af berget.

Malmen är annors rik ock god artad. Flere min- dre slags malmskårpningar som här i landet blifvit an- stälte, nödgas jag denna gången, med stillatigande förbigå.

S. 15.

Bruken och Städerne i detta Höfdingedöme.

Svartå Iernbruk; detta är det älfsta i Finland, har redan i Konung *Carl* d. IX tid varit i gång, och då haft desfs egen masugn, grundad på järnmalm ifrån

Åja-

Ajamo Gruftva i Lojo Sogn. Bruket är anlagt i *Caris Sogn* af västra *Raseborgs* härad, uppå *Knappby 2:ne* Skatte *Rusthålds* ågor. Det har privilegier på enstångjärns hammare och 2:ne härdar, förutan kniphammarn; Båge upbygde ånyo med gråstens murar år 1781. Smidet grundar sig nu på tackjern ifrån *Gränge Norr* och *Söderberke, Nora* och *Lindes* samt nya koppbergs tackjern forter, tillsammans 400 Skepp. Vid stångjärns hammaren nyttjas gemenligen 2:ne delar *Grängres* emot 1 del *Nora* tackjern; de andra tackjerns arterne äro en smidde. Sedan Sjöledes ifrån Sverige tackjernet blifvit öfverfördt, uplastas det i *Pojo Sogn*, 2 mil ifrån Bruket, dit det med Pråmar upføre *Caris* åå, hvilken förra Bruks Patron *Kreij* med en dryg kostnad af 60,000 daler kopparmynt lätit uprensa, vidare framflyttas til *Svartå Bruk*. På *kohl fång* är vid detta Bruk, bästa tilgång, emedan af egne Skogar ännu något åfven kan tilvårkas, som ock at det grånfar til en vidstråkt Skogsbygd, hvarifrån med köpkohl det kan förfes.

Fagerviks Järnbruk; uti *Ingo Sogn* och västra *Raseborgs* härad, finnes detta Järnbruk anlagt, en fierdedels mil ifrån hafvet, på 2:ne Skatte *Rusthålds* Skog och mark; år 1646 har först här endast 1 masugn varit Priviligierad; nu mera finnes här 1 stångjärns hammare med 2:ne härdar, samt en blåck och Jern Plåts hammare; at ej förtiga det 1 förtennare
I 2, värk,

vårk, 1 knip och spik hammare med 4:ra eldar vid detta Bruk äfven nu äro inrättade. Iernmalmer, som här nyttjas, de tages målt ifrån *Utö* grufva, som ock något af *Tunabergs*, *Herrångs* och *Lapp* grufve malmer, hvilka en åttondels mil ifrån Bruket uplastas, och om vinteren sedan dit framköres. *Kohlfong* dertil är ännu skålig tilgång, i anseende til försiktig och god hushållning med Brukets Skogar, som ock at Herr Bergs-Rådet och Riddaren af Kongl. Wasa Orden *Johan Hisinger*, hvilken så godt, som af nyo inrättadt och upbyggt detta Järnbruk, har så därtill, som des andra Bruks egendomar under des tid, tilköpt flere Säterier samt en myckenhet Frälse, Skatte och 1 Krono hemman, så at under bruket, nu lyda 12 Säterier, 10 och et halft Berustad Säterie, 19 en fjerdedels Frälse hemman, 29 et halft Skattehemman och 1 Krono hemman, samt är detta järnbruk nu både i anseende til alla nödiga Bruks inrättningar, som ock flere Stora ock kostsamma stenhus bygnader, et af de bäst anlagde järnbruk i Finland.

Billnäs järnbruk är belägit äfven i *Västra Raseborgs* härad och *Pojo* Sockn; det ligger nu vid en stor allmän Landsväg, som stryker igenom *Nyland*, och finnes anlagt på ömse sidor af den ström, *Pojo* åen här utgör. Bruket har 4:ra hårdar til de 2:ne stångjerns hamrar, hvarfil det är privilegieradt, och nyttjar tackjern dels ifrån *Fagervik*, dels ock ifrån *Skogby* masugnar. Intet järnbruk i Finland, har för des nä-

ra gränkap, til 1 Stad, flere andra järnbruk, och en skoglös skårgård, få stor brist på kohl, som *Billnäs* järnbruk. Så länge det nu innehafves af en och samma ågare, som innehafver *Fagerviks* järnbruk, och desse Brukens skogar samfällt nyttjas til kohlning, kan det ån båra sig: men i annat fall blifver det högst nödigt, at kohlnings Districterne emellan bågge desse järnbruk, närmare jämkas.

Fischers järnbruk finnes äfven i *Pojo Sockn*, och är anlagt på et Beruffadt *Säteries* ågor. Sedan *Valon smidet*, för 1 hammare och 2:ne hårdar, blifvit vid *Anskog* nidlagdt, har det blifvit flyttat, år 1780 hit til *Fischers* Bruk och *Ahlvik*, hvarest nu åro inrättade 2:ne stångjärns hamrar med 4:ra hårdar, vid hvilka igenom smide, stångjärn tilvårkas. Masugn har detta Bruk, altid ifrån des första inrättning ägt. I förra *Seculo* hade det äfven sjelf, en ganska godartad järnmalm dertil, ifrån *Leikis* bys grufva 1 och en fierdedels mil härifrån: men som den igenom oförsligt malmbrytning blef vattusjuk, har i flere tider den intet kunnat nyttjas, utan har *Utö*, *Herrångs* och något äfven af *Tunabergs* järnmalmer vid detta lernbruk blifvit nyttjade efter den tiden.

Förutan detta åger detta Bruk ock rättighet, at til Stångjärns hamrarne, förse sig med något tilkjöpt tackjärn ifrån *Nora*, *Lindesberg*, och *Gränge*, emedan *Koskis* järnbruk, til en del äfven skal förse med tack-

järn ifrån detta Bruks masugn. *Kohlfång*; dertil har detta Bruk, ännu en tid, skåligen godt understöd af egne skogar. Stångjärns smidet borde här varo årligen 2500 Skeppund: men fällan smides här dock öfver 1800 a 2000 Skeppund Stång järn.

Anskog; här var förut 1 hammare med 2:ne hårdar, som redan anmärkt blifvit, nu är här inrättadt dels et Bok- och vaskvårk för kopparmalmen ifrån *Orijärfvi*, dels ock et gärvårk, för den Råkoppar, som derifrån fås och vinnes.

För *Svartå* och *Billnås* kan aldrig inträffa brist på vatn til järnbrukens drift. Vid *Fagervik* och *Fischers* järnbruk är väl mindre tilgång derpå: men igenom försigtig och god hushållning dermed, är det dock tilräckeligt för alla nödiga vatu vårk. At ifrån de Svenska järngrufvorna en ganska illa säfrad malm, hit til finska järnbruken öfverfändes, detta förorsakar en ganska stor olågenhet för järnbruks ågare härstädes; ty förutan det, at i synnerhet *Utö* järnmalmen, både vid *Lastage* Platsen på nytt måste säfras, förån det lönar kostnaden af dess Transport, til hyttan, är man äfven ej fällan föranlåten, at ännu säfra den en gång, förån den kan nyttjas på masugn; ofta finnes ock *Utö* Malmen ej allenast vara af ganska olika halt och art, utan äfven ifrån nya föröknings brott, samt ifrån aldeles oriktigt upgifne skärpningar, hvar af Iker, at när malmer af mycket olika art komma
på

på en gång at läggas på Råstugnen, blifva de ganska ojemt råstade, ån för mycket, ån för litet, hvilket fel, vid hela den ófrige järn Processen sedan lägger ganska många och stora hinder, för tilvårkningen, af et godt och dugeligt järn. Vid desse omnämnde järnbruk, tilvärkas förutan stångjärn, åfven vid kniphamrarne, allahanda sädane smiden, som ån vid landtbruket, Architecture, ån ock til en del vid Skepsbyggerier finnes nödige: men vid alla de 13 järnbruk, hvilka åro uti Finland och som tillsammans årligen tilverka 11,767 Skepp. 10 Lisp. stångjern, år ånnu intet en enda stålugn inrättad, åfven som *Gryt Gjuteriet* icke eller år stort vidstråktare, ån at det råcker til at upfylla landets egit behof. I anseende til kostsammare malmfång nu ån i åldre tider, kohlprifets stegring, för missvårdade skogars aftagande; mycket drygare arbets löner vid stångjärns smidet ån förut, så tyckes det blifva högst nödigt, at Bruksågare i Finland framdeles, lika berömvärdt, som redan i Sverige skedt, åfven må blifva omtänkte, at årligen i någon mån minska stångjärns smidet, och i det stället, vid stångjärns hamrarne smida grofva manufacturer, och *manufacture ämnen*, såsom Järnstörar Kofötter, knoster och Slåggor, Smedjeståd, grofva dörr och portjern, järngaller, grofa järnkådjor, ankar stänger, flyn och ringar, hvar för sig, samt at låta under knip och djuphamrar, samt *Plåt* och *Planerhamrar*, tilreda ämnesmiden, til allehanda Kjöks kårill; såsom pannor,

sko-

Skopor, Castrouller m. m. de där behöfva skaft och fötter, planering och klippning, uppå hvilket alt utrikes vore, så mycket säkrare aflättning, som utländska Smeder altid kunde förtiena mera derpå, sedan slike ämne smiden, genom vatuvärk hos oss blifvit tilvärkade, än om de sjelf skulle tilreda sådant med fine egna armar.

Glasbruk; af dem finnes 2:ne här i länet. Det ena inrättat vid *Åvik* i *Somero Sogn* och *Tavaftland* af Herr Directeuren *J. R. De Pont*, och det andra anlagt i *Nyland* af Herr Handelsman *Johan Sederholm* vid *myrkrog* i *Sibbo Sogn*, 2 en fjerdedels mil ifrån *Helsingfors*. Skada är, at för skogens besparing, Bruksägarena intet, almogen til eftersyn, hårstådes anlagt, något ordenteligt askbränneri och någon Potatke tilvärkning; hvartil ifrån hafsstränderne, askan af *fucus* eller *tången*, såsom äfven innehållande et *alkali minerale*, kunde långt förmånligare nyttjas vid glasbruken, än då nu askan hufvudsakeligen til dem brännes onödigt af friska trån och ofta af allahanda slags gröfre löfkog.

Pip Bruk; år 1775 har et sådant blifvit Privilegeradt och anlagt i *Helsingfors* Stad; men hvarvid arbetet intet blifvit fortsatt med någon synnerlig drift; Ty år 1785 fans dervid endast 4 a 5 arbetare, hvilka det året tilvärvat 673 *gross* Tobakspipor.

Af

Af *Städer* finnes i detta Landshöfdingedöme 3:ne stycken, som bestå af en Stapelstad, en Sjöstad och en Upstad.

Helsingfors är *Stapelstaden*, belägen i *Nyland*, 22 en fjerdedels mil ifrån *Abo*, har blifvit anlagd af Konung *Gustaf* d. I:sta. Staden är måst omsluten af vatn, åger en makalös god hamn; denna stad har undergådt många svåra öden, så af eld och brand, som ock af fientliga inkråktningar: men är nu mera ei til en ringa del befäst, sedan *Sveaborgs Fästningsvärk* här blifvit anlagt, och hvarigenom Staden äfven mycket vunnit til des upkomst och i des näringar, och haft framför alla andra *Städer* i *Finland* tillfälle, til den största förtjenst, samt borde ock vara af de förmodnaste *Städer* i landet. För denne stads vidsträkte *Buldans Fabriquer* och *Tobaks Plantering* är den måst ryktbar och känd i *Finland*. Efter *Tull Specialernes* innehåll säljes härifrån årligen anseelige mycket *Tobaksblan* äfven til *Åbo Tobaks Fabrique*, samt var affätningen endast hit ifrån år 1770 til år 1782, inom 12 års tid 128,568 skolp. *Tobaksblan*; at ei förtiga hvad af desse *Planteringar* vid stadens egen *Tobaks Fabrique*, och til andra orter blifvit til salu utfört; sedan denne tiden har denna *plantering* än mångfalt mera tiltagit. *Helsingfors Stad*, drifver dessutom, en betydlig utrikes handel med bråder och järnbruks exporter.

Ekenäs en *Sjöstad*, belägen på en torr, litet afhällig och rätt vacker landtudd i Saltfjón vid *Nylands Skårgården* af *Pojo Sockn*; har äfven af *Konung Gustaf* d. I:sta fådt de första Stads Privilegier den 15 Decembr. 1546; des afstånd ifrån Åbo år 14 mil; ifrån *Helsingfors II*, samt ifrån stora landsvägen, som framstryker ifrån Åbo til *Helsingfors I* tresjunderdels mil. Stadens förnämsta näring består i humle planteringar, Fiskerier, och hvad de igenom fragter kunna förtjena med sin seglation. År 1760 ågde denne Stad 19 stycken större och mindre fartyg, och år 1781 hade deras antal ökt sig til 25 stycken; med desse Fartyg seglas måst på *Stockholm*, dels ock nyttjas de för fragt, af *Iernbruken* och andra Städer. Denne Stadens fördelaktiga läge och nära belägenhet intill *Billnäs*, *Fischers*, *Svartå* och *Fagerviks* jernbruk utmärka tydeligen, at den borde vara en Bergsstad, upfylld med järn manufacturs idkare; år 1781 var det endast 2 a 3 *Klensmeder*, som arbetade i järn.

Tavastehus är en *Upstad* anlagd redan år 1250 af *Riksföreståndaren Birger Jarl*; denna Stad har haft många hinder för des upkomst; sedan den omfider 1778 blifvit flyttad, för des nära belägenhet intill *Tavastehus Slott*, på längre afstånd, och fådt et mera lämpeligt utrymme; samt efter det *Landshöfdinge sätet* för *Nyland* och *Tavastehus Lån* äfven hit blifvit förlagt, och *Finska Armens* exercerings möten och *Campement* också här nära intill nu år inrättadt, har den-

denna Stad på en ganska kort tid, ansefningen repat sig, både med vakra och ordentliga bygnader som och all slags upodling, så at *Tavastehus* Stad, nu mera, kan och bör anses ibland de, måst ordentligen upbygde upstäder i Finland. Understödd af manufacture Contoiret, hade Krigsrådet, sedermera Herr Landshöfdingen *Ernst Otto Boije* ock gjordt år 1762 en berömlig inrättning med linne *manufaktur*er i denne Staden, så at år 1765 den redan drefs med 12 väfstolar och 1769 upgafs antalet af dem til 20 st. utom spinneri-scholan och vid hvilka linne-väfstäder allahanda fina lärfter dräller, parcum, bomulstyger samt åtskillige slags faconeradt Linne förfärdigades: men hvilka alla sedermera både i ansende til Stadens flytning, och för andra omständigheter förfallit. Som denna upstad är belägen uti en landsbygd, där linne sådet i Finland måst idkas, är det högeligen at önska, at linne flögder, til främjande för aflättning af almogens spånader, åter måtte uphjelpas och komma i gång här i staden.

För norra delen af *Tavastland* saknas ännu en Upstad, emedan om Våren och Sommaren, landtman här ofta saknar mycken brist af en hop handelsvahrer, hvilkas transport ifrån 20 a 30 mils aflägsne Sjöstäder, des högst angelägna arbets tid, då hindrar honom at afhämta. Det lämpeligaste ställe dertil vore vid *Harmas* by, i *Padasjoki* Sokn uppå den lilla landthögden emellan stora *Päjåne* Sjön, och Sjön *Lumenen*; och hvarom i första delen §. 2. pag. 12. finnes förmålt;

ty ro vidtager på ena sidan denna landåfen, en *navigations* led til *Tauastehus*, och på den andra gränslar en stor invik af *Påjåne Sjön*, så at alla de många och vidlöftiga Soknarne ikring denna stora Sjö, hvilken liknar mäkt et litet haf up i landet, kunde hafva oafbruten båtled til denne kjøping: 2:o ganska vidlyftig skog och mark finnes här ock til en upstads inrättning; utan at af *Harmes* bys jordågor, något annat därtill behöfde utbrytas, ån endast det, som til plan och utrymmet för en slik kjøpings gårds tomter, torg och gator kunde behöfvas. 3:o I *Padasjoki* Sokn och nära härintil uti *Cuhmois*, idkas nu allmännaft de bästa Hampe-planteringar i Finland, hvilket til *Buldans-Fabriquers* inrättning på detta stället gifver en otvungen anledning, samt är icke at tvifla, at förutan andra Sjöfåder i Finland; Österbotniske Ståderne i synnerhet, hvilka nu ifrån aflågsne orter förse sig med Buldan til Skeps utredning, skulle med nöje blifva förlåggare för Buldans och Linne-Manufacturers anläggande härstädes.

§. 16.

Om Folkrikheten i detta Landshöfdingedöme, samt af hvad orsaker den hindras eller främjas.

At ifrån flere år tillbaka, intil närvarande tid, kunna utreda folkstockens til eller aftagande här i Landshöfdinge dömet, det här jag önskat mig kunnat göra: men som för mig icke yppats tillfälle, at därtill få nödiga uplysningar af Tabellväcket, varder här, til ljus i den-

denna angelägna omständighet anfört det, som min Herr Præses för 30 år, nemligen ifrån 1751 til år 1781 haft tillfälle at anmärka om folkrikheten i *Nyland* och *Tavastehus Län*;

I följd hvaraf Folk-Numeren här varit:

		Manfolk.	Qvinfolk.	Summa.
År —	1751 —	51,440 —	56,129 —	107,569.
— —	1773 —	70,312 —	72,726 —	143,038.
— —	1781 —	74,393 —	75,167 —	149,560.

Och som sedan denna tiden, inga ovanligen våra farfoter inträffat här uti Landet; detta Län ock, igenom den nya fördelningen af Landshöfdingedömen i Finland, mera vunnit, än förlorat i folkrikhet, är det säkert, at Folknumern härstädes nu är mycket större, än den var år 1781. I allmänhet torde man dock hålla för ganska sannolikt, at när af detta Länets folknummer afdrages, den del af manbart folk, som äro i Krigstjenst här i Höfdingedömet, samt äfven Stånds-personer, barn under 15 år, bråklige, ålderstegne och nödige arbetare uppå 6579 Mantal, så inträffar här äfven som i Åbo Län det, at af mankón emellan 18 och 50 års ålder, är hvar 5:te, 6:te och 7:de karl Soldat. I Öfre *Såxmåki*, *Satakunda*, *Nedre Hållola* och *Nyländske Fögderierne* finnes folket skäligen refliga och långa til växten: men i *Nedre Såxmåki* och *Öfre Hållola Härad*er, äfven som i *Birkala* och *Vesilax Soknar* af *Björneborgs Län*, träffas sållan karlar öfver 11 kvarter och 1 tums längd. Hvad orsaken til folkstockens tiltagande härpå orten angår, bör man billigt i: o deribland anmärka

Landets funder och goda Climat; ty af de uppgifter, som til Kongl. Tabell-Commission blifvit insände, har *Secreteraren* och Riddaren af Kongl. Nordstjerne Orden Herr *Pehr Wargentin* anmärkt, at näst *Jönköpings Lån*, *Västerbotn* och *Österbotn*, så finnes största myckenheten af ålderstegne i proportion til folkmängden uti *Tavastehus Lån*, så at när i *Westmanland* träffas 1 af 90 års ålder ibland 4056, och i *Christiansstads Lån* i sådan bland 3834; finnes det i *Tavastehus Lån* altid 1 af 90 års ålder ibland 1329 personer.

Uti de Södra Europeiske orterne, kan intet räknas mera än högst 4 barn på hjonelaget: men uti *Osterbotn*, der det afvelfammaste folket vistas i Sveriges Rike, finnes det, efter Tabell-verkets uppgift, at 100 hjonelag, under deras åktenkap af 659 barn, i *Kymmenegårds Lån* 572, och i *Tavastehus Lån* 492: men uti *Upsala Lån* intet flere än 354, och i *Södermanland* endast 342 barn, af 100:de hjonelag. Då efter Hr *Brydones* påstående, uti *Tyskland* ibland 60 til 80 barnafödelskor, altid en dör i barnfång, dör hos oss uti Finland efter Tabell-värkets intygan uti *Österbotn* endast en uti barnfång af 156 Barnafödelskor, uti *Savolax* 1 af 129; men i *Tavastehus Lån*, beklagligen måst altid, 1 af 83 uti barnfång, hvilket utmärker, at här på orten, en examinerad Jordgumma vore ganska nödig för hvar Sokn. 2:o Bidrager ock ej ringa til folkstockens ökande härstädes, almogens torftiga och okonstlade spis, som måst består i bröd, rosvor, kål, rotflaker och ärter; vatn

vatn utgör måsta drycken; önskeligit vore at de bättre kunde brygga och tilreda det dricka och det spisöl, som äfven nyttjas. 3:o Har Storskiftet mycket påskyndat folkrikheten i Landet, igenom flere hjonelags nya bosfåten, vid Hemmans-klyfningar, Nybyggen och Torpinrättningar. 4:o Den berömvärda vård, *Provincial-Medici* äfven i denna landsort ådagalagt, til farfoters hämmande ibland allmogen, som ock *Lazarets*-inrättningen, hafva ock räddat mångas lif, som annors ibland folkets antal skulle saknas. Ibland orsaker, som hindra folkökningen här i landet, bör anmärkas 1:o svåra misfvåxt år, då under hunger och svält, allmogen nödgas gripa til onaturlig och ofund föda; at ej förtiga, at detta äfven mycket lägger hinder för nya hjonelags byggande. 2:o Smittosamma farfoter, då de icke i tid dämpas och förekommes. 3:o Almogens obekymmerfamhet, at förse sig med godt och sundt Brunsvatn til mat och dryck, der Källor och Sjöar intet lämna därpå nödig tilgång. 4:o Ofnyghet hos en del allmoge i deras vanliga Boningsrum, och oförfiktighet, at nära intil dem göra samlingar, af rötaktiga ämnen. 5:o Skadelig ovana, at nästan endast lita på sådesbingen, til föda, där dock igenom en mera utvidgad och förbättrad ångskötsel i landet, allmogen kunde försättas i stånd, at underhålla en större och bättre skjött ladugård än härtils, samt deraf igenom ymnigare tilgång på mjölk, smör, ost och kött, hafva en mera mustig och fundare föda, än som den är, hvilken nu af almogen allmänna nyttjas.

17. §.

Landshöfdingedömet Politiska indelning, och hvad dertill hörer.

Under detta Landshöfdingedömet hörer tvänne särskilte landskap, *Nyland* och *Tavastland*; samt lyder detta Län, i anseende til *Justitie* mål under Åbo Hof-Rätt och är *Nyland* och *Tavastlands* Lagfagan helt och hållit belägne här i Länet, äfven som ock en del foknar, af *Öfre* och *Nedre Hållola* Hårader, med någon del af *Borgo* Soken, inbegripes af *Kymmenegårds* Lagfagan.

Domsagor finnes i Landshöfdingedömet:

1:o <i>Östra</i> och <i>Västra Raseborgs</i>. 2:o <i>En del af Borgo Domsaga</i>. 3:o <i>Öfre</i> och <i>Nedre Sääxmåki Domsagan</i>.	4:o <i>Öfre Hållola Domsagan</i>. 5:o <i>En del af Nedre Hållola och</i> 6:o <i>En del af Öfre Satacunda Öfredels Hårads Domsagan</i>.

För *Oeconomie* och *Politie* måls handhafvande, är detta Landshöfdingedömet indelt i 8 särskilte Hårader, och dessa äro:

1:o <i>Borgo Hårad</i>. 2:o <i>Östra Raseborgs Hårad</i>. 3:o <i>Västra Raseborgs Hårad</i>. 4:o <i>Nedre Sääxmåki Hårad</i>. 5:o <i>Öfre Sääxmåki Hårad</i>. 6:o <i>Nedre Hållola Hårad</i>. 7:o <i>Öfre Hållola Hårad</i>.	8:o <i>Öfre Satacunda Hårad</i>; detta har <i>Tavastland</i> blifvit underlagt, efter dennya Finnska Landshöfdingedömet delning, och innefattar <i>Lempele</i>, <i>Messuby</i>, <i>Cangasala</i>, <i>Oribvesi</i> samt en del af <i>Ruovesi</i> och <i>Birkala</i> Soken. <i>Eccle-</i>

Ecclesiastique-Staten lyder hufvudsakeligen under Åbo Stift, hvilken är fördelt i 5 Probsterier.

Under *Borgo Stift* lyda af detta Landshöfdingedöme alla Soknar af *Borgo* Hårad ock af *Öfre Säxmåki* Hårad, *Jemse* Sokn, samt äfven hela *Öfre* och *Nedre Hållola* Hårader, utom *Janackala*, *Loppis* och *Wänå* Soknar, som höra til Åbo Biskopsdömet.

Publique Scholor, af dem finnes här i landet en *vacker Trivial-Schola* inrättad i *Helsingfors* Stad, och en annan i *Tavastehus*, förutan det, at i *Ekenås* Stad och *Lojo* Sokn äfven *Pædagogier* äro anlagde och af *Kronan* underhålles. Vid *Tavastehus Schola* äro *Lårarena* för få; hvilken med alt skål tyckes fordra tilökning af en *Conrector*.

Lazarettet i detta Lån, var först inrättadt i *Helsingfors*; men har nu mera blifvit flyttadt til *Tavastehus* Stad, hvarest *Hospitalet*, nu ock därmed är sammanfogat, och finnes i brukbart tilstånd.

Sokne-Magaziner, af dem finnes berömligen i en och annan Sokn redan någre anlagde, samt bestod den för några år sedan i *Lojo* Sokn, af 200 Tunnor *Spanmål* årligt uplag.

Nya Landsvägar; til främjande af en vigare varu *Transport* och ginare *Communication* emellan *Ståderne* och *Landsorterne* här i Landet, af dem bör anmärkas:

1:o En ny väg ifrån *Mensele* Sokn vid *Borgo* til *Hausjärsvi* i *Janackala* Sokn och *Tavastehus* Stad, hvilken nu mera lärer vara färdig.

2:o Ifrån *Lojo* och *Vichtis* Soknar uti *Nyland*, hvarest igenom *Pusula* Capel och *Krono Skogs* urfjäl-
len *Kärkelemaa*, til *Tavastehus* och *Åbo* kan beredas fle-
re mils kortare våg, äfven som ock

3:o En ny våg ifrån *Åbo Låns Södra del*; såsom
Bjerno, *Kimitto* och *Uškela* Soknar ännu saknas til *Ta-
vastehus*.

4:o Den Landsvåg, som ifrån *Björneborg Låns*
Södra del, igenom *Pungalaitio* och *Urdiala* Soknar blif-
vit beredd til *Tavastehus* Stad, fordrar ock ännu myc-
ken förbättring.

Til *Hemmantal* var landet i *Nyland* och *Tavastehus*
Lån år 1784 så fördelt, at det bestod af 6579 $\frac{1}{4}$ mantal:

Ibland hvilka voro Allodial Säterier —	92 $\frac{1}{2}$ mantal
Berustade Säterier —	146
Indelte Sättegårdar —	25
Skattehemman —	2801 $\frac{3}{4}$
Kronohemman —	2830 $\frac{1}{4}$
Frälsehemman —	683 $\frac{3}{4}$

Sedan den tiden har hemmantalet mycket blifvit öka-
hår i Lånet, ån i anledning af Kongl. Storskiftes För-
ordningen af 1775, som ock i stöd af Kongl. Maj:ts Nå-
digste Författning och Bref af den 22 Febr. 1757, hvil-
ken banat en lätt och okonstlad våg til Hemmans-
klyfningar, Nybyggen och Torp-inrättningar, emedan
allmogen blifvit försäkrad om oqvald ågo och besittning
af dem. Emellan åren 1760 och 1761, hafva 230 st. hem-
man i detta Landshöfdingedömet blifvit klufne och

1764 voro redan 393 ft. nya torp äfven uptagne, hvilkas antal efter hand mångfalt finnes fördublad. Hållst krona urfjålden *Kårkålåmaa* med flere nybyggen äfven blifvit förfedd.

Den hufvudfakeligaste omständighet, hvilken dock ännu mycket hindrar landets upodling igenom Hemmans-klyfningar och folkstockens förökning, samt nybyggen och torp-inrättningar är det, at så snart et hemman blifvit klufvit, eller en nybyggare fåtter spadan i jorden til markens upodling, betungas han straxt för et så kalladt fårskildt röktal, med en hop nya gårdar, såsom skjutsning, Domare- och Lagmans-kappor, Tingsgåstnings-Kappor, Råttare, Jagt- och Brofogdekappor, m. m. af hvilket alt almogen i Sverige har ingen last eller tunga; sållan får torparen och nybyggaren här lösa sig ifrån en så tidig Spanmålgård, med penningar efter Markegången, utan efter högsta torgpris. Skåligt tyckes altså vara, at i denna omständighet, Jordägare i Finland, intet måtte med högre utgifter belastas, än som det, i de öfrige Svea Rikes Landsorter sker, eller at åtminstone efter årlig Markegångs-Taxa, des flere slags Spanmålgårdar, måtte få betalas.

Storskiftet här i Lånet; deraf har landet haft mycken förmån och nytta. Förutan *Nurmjärvi* Soken, som til största delen förut var Storskiftat, så har til 1780 års slut i detta Höfdingedöme, under de då förflutne 26 års tid blifvit Storskiftade.

Til Åker	-	-	-	1605	Mantal.
— Ang	-	-	-	1251	—
— Skog	-	-	-	815	—
Aterstod alltså då ännu af oskiftade Mantal i Lånet,					
Til Åker	-	-	-	4974	—
— Ang	-	-	-	5328	—
— Skog	-	-	-	5764	*)

I anseende til de förändringar, hvilka sedan denna tiden skedd i Storskiftes författningarne, och de medel, som sedermera blifvit vidtagne til lättande af des skyndsamma författning, så torde denne högst angelågne förättning, nu snart vara fulländad i detta Lån.

§. 18.

Cameral-inrättningarna i detta Landshöfdingedöme.

Af Regale värk har i detta Landshöfdingedöme endast varit Regale Saltpetter-Sjuderiet och Krono-Bränneriet.

Saltpetter-Sjuderiet; dess tilvärkning har varit som följer:

År 1760	487	Lp.	3	m:kr	År 1763	549	Lp.	5	m:kr
1761	566		9		1764	461		11	
1762	551		19		1765	600		19	
1766	544		19		och år 1768	517		9	
1767	486		3		hvilket tillsammans för 8 år giordt				
			4765	17	Saltpetter.				

Denne för Rikets *Defensions* värk, så högstnödige *Regale* inrättning, år af de älska uti Riket: men ock, ehuru

(*) Landtmäterie Öfver-Directeuren i Finland Herr *Pehr Alfving* har gunstigt behagat meddela oss denna upgift.

huru igenom indelnings-vårk allmogens last och tunga deraf, i möjligaste måtto blifvit jemkad, finnes den dock ännu vara Jordägare til mycken olågenhet, så i anseende til ansvaret af Saltpetter-jordens förvarande under Ut- och Ladugårdshusen, som ock för jordägarernas inskränkte frihet, at nyttja en flik jord til åkerbrukets förbättring, hvarföre det är at önska, at efter den beskrifning, min Herr *Præses*, redan d. 31 *Martii* år 1757 til Högloflige Kongl. *Krigs-Collegium* ingifvit om Saltpetter-jordens beredning i jordgrafvar med öfverbygde lador (*), hvilket nu mera åfven flere år med mycken nytta af allmogen i *Österbotten* blifvit efterfölgt och vidtagit, en allmän underrättelse så derom som hvad sedermera utrönt blifvit om denne inrättning, måtte igenom

(*) *Recueil de Memoires & d'observations, sur la Formation e sur la Fabrication du Salpêtre. Par le commissaires nommes par l'Academie de Paris: pag. 432.* M. Professeur *Gadd* a ete le Premier en Suede, qui, a essayé de former commodement une bonne Terre a Salpêtre dans des fosses; & par les essais qu'il a faits, il est demontre que meme dans notre Climat, il est possible de preserver du froid & de la gelée des fosses a Salpêtre garnes de tuyaux a air, & que par le moyen d'une prompte putrefaction: *pag. 451.* La theorie du Salpêtre par La quelle on demontre son origine des animaux & vegetaux putrefies, merite d'autant plus de préférence, que la nature & l'art peuvent des cette maniere, le plus promptement & le plus abondement produire ce sel.

nom trycket vara kungjord, hälfst igenom desse Saltpeter-lador såkraft ej mindre Kronans förmon, ån jordbrukares egen fördel och nytta kan förenas.

Krono-Brånvins-Brännerier hafva 2:ne hår i Lånet varit inrättade, 1:0 åti *Helsingfors* Stad vid pafs för 8880 tunnor Spanmåls årlig afbränning; men hvarest för brånvins-tilverkningen dock ej blifvit nyttjad mera ån omkring 6500 tunnor Spanmål. *Arrendatorerne* betalte til Kronan 5 Riksdaler specie för hvar Spanmåls tunnas afbränning, samt var Kronans vinst år 1780, sedan alle omkostningar blifvit afdragne, 11088 Riksdal. 21 fs 8 rft. specie (*).

I *Tavastehus* Stad har ock et annat dylikt *Brännerie* blifvit anlagt, hvilket åfven redan var i gång: men sedan Hans Kongl. Maj:t bortarrenderat åt jord- och hemmans-brukare, samt Borgerskapet i Ståderne, husbehofs- och salu-brånvins bränningen, har all *Brånvins-tilvårkning* vid desse 2:ne Regale Brännerier hår i Landshöfdingedömet afstadnat.

Hammar-skatten hår i Lånet, som erlægges af Järnbruken, år 31 skepp., hvilken åfven som tionde-järnet, dels öfverföres til Stockholm, dels ock bort-auctioneras det ibland hår i Landet.

Skattlagde Såg-quarnar finnes i detta Lån 16 ft.; *Mjöl-quarnarne* åro öfver 100, af hvilka en del ånnu icke blifvit ordenteligen skattlagde.

All-

(*) Denne underrättelse år ofs benågit lemnad af Herr Assessoren P. Im. Ekman.

Allmogens Krono-utskylder; disse bestå, ån i årlig *Personlig Skatt*, eller de så kallade mantals-penningar, ån i *Bevillningar*, eller ock uti särskilte *Hemmantals* och *Jordeboks råntor*. Efter detta Hófdingedómet's Krono-Råkenkaper, har emellan år 1769 och 1781, *Mantals-penningarne*, innom disse 11 åren ókt sig för Kronan til 3251 Riksdaler 34 skill. specie. *Tionde-såttningen* har fkedt hår i Lånet år 1735.

Hemmantals och *Jordeboks-råntor*, utgóres och betalas hår i Lånet efter flere flags grunder och undervisningar, samt intråffar håraf innom en och samma *Sokn* ofta mycken olikhet i *Skatt* för Hemmanen; och hvilket alt, ej mindre, i anseende til *Landtogs-gården*, *Saltpetter-hjelpen*, *Skjutsfårds-penningar* och *Dagsverks-penningar* m. m. (*), som ock, för de många olika persedlar, hvilka ingå uti hemmanens *Jordeboks-rånta*, fórorfakar ej allenast et ganska vidlyftigt arbete vid Krono-Råkenkapernas fórfattande, utan ock fórfåtter allmogen igenom så många olika flags utrákningar i stor ovísshet om det, hvaruti deras rátta ránta och lagliga *Utlagor* bestå. Til bevis hårpå, må anteknas något af *Tammela* Sokns *Jordeboks Persedlar*, hvilka uti så många och vidlyftiga brutna tal där finnas fórdelte til Hemmans-råntor, såfom för hemmanet

Por-

(*) Enligt *Kongl. Cammar-Collegie* bref af den 20 Dec 1729, så hórer til hemmantals-råntan, *Landtogsgården*, *Bygnings-hjelpen*, *Saltp. hjelpen*, *Boskapspenningar*, *Skjutsfårds* och *dagsverks-penningar*.

Portas luola $\frac{2}{8018}$ dels oxer $\frac{7}{218}$ får $\frac{7}{84}$ gås $\frac{18}{41}$ ägg!

Fervenpā $\frac{5}{98}$ dels oxer $\frac{5}{1007}$ får $\frac{7}{84}$ gås $\frac{7}{16}$ höns.

Kattjärsvi $\frac{1}{32}$ $\frac{1}{8036}$ dels oxer - - - -

Mustiala Ölv. Lieut. Boställ. $\frac{1}{4}$ $\frac{531}{10112}$ dels oxer, 5 ft. $\frac{103}{144}$ får.

Nu mera skall, efter Kongl. Maj:ts allernådigste Befallning och Kongl. *Cammar-Collegii* författning en ny Jordebok, som innehåller endast några få Jordeboks per-fedlar, för detta Lån vara författad.

Alla *Personelle* utskylder förmår allmogen här i Lånet, när icke alt för många misväxt år på hvarannan infalla inom årets slut betala; men hemmans ock jordeboks räntan, den kan hos ganska få utgå, förän allmogen, ifrån deras vidt aflågsne hemvister, om vintern uti *Febr. Martii* och *April* månader, kunnat åga tillfälle at göra 2 a 3 Spanmåls foror til Järnbruken eller Ståderna.

